

IVES EDOUARD BOEGLIN, PUČKI KOTARI U POLJICIMA, ISTORIJSKI ČASOPIS VIII, 1959, 47—68.

Malena autonomna knežija Poljica privlačila je pažnju učenjaka koji su proučavali njene običaje, način života, jezik i povijest, a osobito društvenu problematiku na temelju njenog Statuta. Taj Statut, koji je u stvari odraz vremena kad je nastao (XV st.), pruža mogućnost da se potraže ostaci starih oblika društvenih odnosa koji su se u njemu sačuvali pomiješani s legendarno obojenom tradicijom. Njegovu su kodifikaciju izvršili predstavnici onih slojeva koji su se uzdigli iznad ostalih i tim činom učvrstili svoju vlast dajući joj aureolu starine i stranog elementa iz Bosne ili Hrvatske (Bosanci — Ugrići).

Svi oni koji su se navraćali na društvenu problematiku uzimali su sa područja Poljica gotovo isključivo u razmatranje Statut. Rad I. E. Boeglina je u tome izuzetak jer se on osniva na izvornom materijalu Zadarskog arhiva iz XVIII st., da bi njime osvijetlio jednu novu komponentu u društvenom životu Poljica — opstanak »pučkih kotara«, sa stanovništvom slobodnim od didića i vlastele i Poljičkog stola.

Usprkos novom prilazenju, ipak se B. nije mogao osloboditi Statuta niti tradicije o postanku poljičkog plemstva za koji sam kaže da je legendaran. To povezivanje potadaka iz XVII — XVIII st. s legendarnom tradicijom iz XIV st. smeta, tim više, što je glavni dokumentarni materijal njegove radnje iz XVIII st., kad se društvena struktura Poljica izmijenila u odnosu na vrijeme postanka Statuta i plemstva. Sam naziv »conte« (knez), kako s pravom pisac tumači, dobio je drugo značenje jer je u XVIII st. to obična titula koja znači da je onaj koji je upotrebljava bio jednom »glavar« ili »katunar« tj. seoski starešina i tu je, čini se, titulu nosio sve do smrti (51). Sličnih primjera ima u dokumentima iz morlačkih krajeva u XVIII st. i to kod obitelji koje su emigrirale iz Bosne i Hercegovine, a mletačke su im to vlasti, iz političkih razloga, potvrđivale. Na te nazive iz XVII i XVIII st. mislio je I. Lovrić u svojim »Bilježškama«.

Boeglin je iz fascikla generalnog providura Balbija veoma dobro iznio spor što je od 1749—52 nastao na području sela Postrane, Jesenice, Srinjine i Duće zbog trećeg suca, koji je prema Statutu morao biti Kremeničanin. Taj spor, popraćen nemirima, neizvršenjem naredaba generalnog providura i prekidima skupština, zaostrio se 1751. i 1752. kad je neka grupa iz gore spomenutih sela sebe proglasila pripadnicima plemenitog roda Kremeničana, a to im nisu priznavali ljudi oko velikog kneza, kako se to vidi osobito iz izjave staraca (18. XI 1752). Iz njihovih izjava pisac reproducira uzroke spora. Ti tobožnji Kremeničani nisu pripadali ni jednom plemenitom poljičkom rodu, nego oni samo graniče s Kremeničanima. Njih su uvijek nazivali kmetići i Vlašići. Osim toga, oni nisu sudjelovali oko zauzimanja Klisa 1648. Oblast Postrana—Primorje je, prema njihovoj izjavi, kao »mirča« pripadala trima bosanskim rodovima. K tome oni nadodaju, kako ti tobožnji Kremeničani nisu plaćali desetinu što je — s pravom primjećuje pisac — najjači dokaz protiv lažnih Kremeničana.

Među izjavama staraca neki je Matija Šimunović tvrdio kako je, za vrijeme velikog kneza Ivana Šimunovića, knez Antić Medić uzalud pokušavao uvesti s »popolarima« Primorja i Postrane neke novosti. Ako se smatra ispravnim popis velikih knezova prema Alfonzu Pavić—Pfaenthalu, onda je oko 1749. u Poljicima bio veliki knez Barić Marko (1737—61), a ne I. Šimunović, kako to B. postavlja. Pavić—Pfaenthal ni ne spominje među velikim knezovima nekog Šimunovića nego Ivana Sinovića koji je bio veliki knez 1706. i 1716. (v. Prinosi povjesti Poljica, GZM, Sarajevo 1903) te bi vojna, koju spominje starac od 84 godine, mogla biti mletačko-turski rat (1714—78). U svakom slučaju, pisac je morao objasniti tu nesuglasnost.

Pisac se jednako, po našem mišljenju, morao nešto više zadržati na izrazu »mirče«, jer ga ni V. Mažuranić ni Akademijin rječnik ne spominju. Boeglin preuzima mišljenje Fr. Ivaniševića (Zbornik za nar. život i običaje VIII, 2, 1903, str. 258, bilj. 3) da je to bila zemlja zajednička cijelim Poljicima koju im je darovao neki dužd, dok bi je prema Kaštelanu darovao još Bela IV (što je malo vjerojatno). Da bi mišljenje Ivaniševića moglo doista biti blisko istini, mislimo da je tome u prigod sam pisac donio dobar dokaz. Naime, A. Pasqualigo u svojoj relaciji iz 1576. spominje kako je Venecija dala u feud Poljicima, kao i nekim splitskim plemićima, četiri sela Primorja, a tada ih je držao emin Poljica Husein Zernicich u livelu — zakupu. Tu posljednju činjenicu B. ne spominje, ali nam ona otkriva da je tu zemlju turska država davala u zakup, a to je činio i sam Husein dajući je stanovnicima tih sela (v. Š. Ljubić, *Commissions*... MSHSM 11, 1880, str. 185—186). Istina je da su se u mnogo čemu izmijenile prilike u vrijeme kad su Poljica bila pod Turcima, koji su moguće baš te zemlje davali strancima na što se 1650. tuže stanovnici Poljica. Nije zacijelo nevažno što tu zemlju turski izvor naziva »mirije« i što je Pavić-Pfaenthal (n. dj., 77. bilj. 2) prikazuje kao zemljište koje je državna vlast dala nekome na upotrebu. Sličan tumač daje i Akademijin rječnik (VI, 738). Mogli bismo još napomenuti da Ivanišević spominje način obrade tih imanja sa »mirče«: težaština.

B. pretpostavlja da su stari stanovnici Poljica bili potisnuti od didića i vlastele prilikom njihova dolaska u Primorje i da su ih oni primorali na neko maleno plaćanje s toga zajedničkog zemljišta. No, sve to ostaje na pretpostavci bez dokaza. To se ne može dokazivati nekim veoma starim pravosuđem koje bi bilo starije od Poljičkog statuta i plemstva koje se sačuvalo kod tih kmetića i Vlašića, jer ono nije prije XVII st. poznato. Ako se pisac poziva na sličnost toga zakonodavstva s onim iz okolice Zadra, onda mora znati da je statut krajiškog uređenja Gornje i Donje Krajine u Kotarima iz XVII st. (1654) tj. iz vremena Kandijskog rata kad je Venecija, računajući na vojničku snagu Morlaka, a i zbog populacije Dalmacije, ostavljala svojim novim podanicima priličnu slobodu u njihovu unutrašnjem uređenju.

Cijeli taj spor, koji je bio prekidan, odvijao se dosta sporo. U njemu su mletačke vlasti igrale svoju uobičajenu politiku oklijevanja i čekanja da se on riješi sam po sebi. Pisac pravilno primjećuje da oklijevanje velikoga kneza Barića i njegovo ponavljanje izjava vjernosti Veneciji daje naslućivati da strana Stola nije bila posve nedužna. Jednako je dobro uočio da bi solane u Žrnovici ili zaštita pomorske trgovine mogle biti razlozi mletačke popustljivosti prema »odmetnicima« kao i da su nastojali u isti mah zaštititi one »koji su ostali u granicama zakonitosti« (55). No, svakako je nešto pretjerao u tvrdnji da su Mlečani jedva naslućivali postojanje tih »pučkih kotara«, kojih su poluzavisnost teško mogli odrediti.

Pisac završava analizu dokumenata konstatacijom da su »popolari« sredinom XVIII st. bili dosta slobodni, »bar toliko da su se mogli žaliti u Mlecima na poljički Stol i istaći želju da sami i zamene jednog sudiju i prokuratora-plemića« (55).

Da su ti »popolari« bili i prije slobodni, B. nalazi potvrdu kod M. Sanuda koji prikazuje razmirice oko žita 1500—03. u Poljicima (Omišu—Splitu). Sanudov izraz »patrimoniali« pisac prevodi s »pučani« — što je vjerojatno — ali u analizi tog izvora morao je najprije riješiti problem odnosa između plemića i onih koji su obrađivali njihove zemlje, jer pod imenom kmet i kmetija nazivali su se u Dalmaciji već tada seljaci koji su bili u kolonatskom odnosu, a taj je davao dosta samostalan status pučanima prema gospodarima. Taj je odnos s vremenom bio još samostaljniji.

Odatle i česte bune seljaka-težaka u XVIII st., a jednako i popuštanje bilo sa strane Venecije ili gospodara, što spominje i naš pisac za g. 1771. u slučaju Novakovičeve zemlje.

Mnogo nam više osvijetljenja donosi izvor iz 1698. koji je publicirao Ceresatti i koji, kako pisac ispravno opaža, potvrđuje da za selo Srinjine, o kojem je riječ, nije poljički statut važio. Kako se tu radi o odlukama u kojima su odlučivale »skule« sela, pisac pita da li su »skule«-bratovštine imale neku određenu teritorijalnu podjelu koja bi odgovarala »komšiluku« ili »malici«. Po našem mišljenju, to su crkvene bratovštine kojih se područje poklapalo uglavnom s granicama sela, iako se teritorijalne granice kod bratovština ne spominju. Ukoliko je jedna crkva imala više bratovština, teritorijalna podjela sela nije se vršila. Bratovštine su, kao i drugdje, imale svoju vancrkvenu ulogu, u našem slučaju rješavanje spornih pitanja u selu. Kako se u trećem kapitulatu iz 1719, koji se poziva na zaključke iz 1698, rješava pitanje umrlog »bratima«, možda se radi o bratovštini, kojoj je, između ostalog, bio cilj i pokapati svoje mrtve članove. Saopćenje bratimskih odluka »prokuratoru« nije nikakvo spominjanje poljičkog Stola, kako to B. misli jer je na čelu bratovštine stajao predsjednik koji se redovno zvao prokurator ili gestald. On je morao potvrditi zaključke »bratima«, jer je u XVIII st. bio pred državnom vlašću odgovoran za rad bratovštine.

Pisac misli, analizirajući prije spomenuto mjesto kod Sanuda, da su se »popolari« tih pučkih kotara razlikovali i po društvenoj strukturi od plemstva. On je došao do tog zaključka jer je, prema Sanudu, kod plemstva bilo prosječno 5 domaćinstava u jednoj kući, dok je kod pučana taj odnos iznosio 1,6. Prema tome, plemstvo je živjelo u većim zajednicama, »zadrugama«, a pučani u užim porodicama, međusobno nezavisnima. Dokazuje to i iz Liste Zbora 1662. u kojoj je za Postranu taj ugovor potpisao i »kovač Reljić«, a to znači, prema njemu, da je u Postrani »zadruga« bila u propadanju. Taj je njegov zaključak ispravan, ali kako su čitavo stoljeće prije pučani već živjeli u užim porodicama kad su 100 godina kasnije bili tek u propadanju? Pisac je s pravom opazio da u istom Listu Zbora članovi Jesenica daju obavezu da ne će pomagati hajduke pojedinačno, a ne kolektivno. Slično je i sa selom Duće gdje knez potpisuje samo za sebe i svoju obitelj. Iz isprave koju je Pavić-Pfauenthal donio iz 1756, pisac dobro uočava da velikoga kneza najprije biraju knezovi — potomci tobožnjega bosanskog plemstva, a zatim »pučki knezovi« sela Srinjine, Duće, Jesenice i Postrana.

Prema svemu tome može se s piscem zaključiti da je u »pravougaoniku Postrana—Duće—Srinjine—Sitno« živjelo u XVII i XVIII st. stanovništvo nezavisno od poljičkog Stola i koje se pokušalo uključiti u život Poljica ističući svoje tobožnje porijeklo od plemenitih Kremeničana. Za tvrdnju da je to stanovništvo starije od didića i da je od njih bilo potisnuto u Primorje, nema dokaza u izvorima. Takav je zaključak to čudniji što je B. i sam smatrao da bi ova pretpostavka »bar u izvesnoj meri mogla da bude prihvatljiva« (64). Stare osobine narodnog suđenja bile su osobine naroda »Vlaha« koji su migracijama u XVI i XVII st. dolazili na nove stečevine Venecije u Dalmaciji noseći sobom i svoje primitivno zakonodavstvo, kao što je to slučaj u Ravnim Kotarima i Makarskom primorju. Ti »Vlasi« nemaju veze sa starim Vlasima koji su, doduše, imali svoju jezgru u blizini Poljica i sigurno su odigrali veću ulogu u hrvatskoj povijesti XIII i XIV st. nego što joj se ona daje. Opstanak takvih »pučkih kotara«, bilo sa stanovništvom Vlaha ili drugim prije XVII st., trebalo bi bolje argumentirati, jer dok se B. kreće u okviru dokumenata XVII i XVIII st. stoji na čvrstoj podlozi, ali kad to želi potvrditi analizom starijih izvora, njegovi pokušaji nisu najčvršći.

I. Soldo

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor:

KONSTANTIN BASTAIĆ

OLEG MANDIĆ

JAKŠA PAVLIĆ

BERNARD STULLI

JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB